

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

МИНЕНКО ЛІЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК 336.71(1.65)(078.3)

**РОЗВИТОК БАНКІВСЬКОГО НАГЛЯДУ НА КОНСОЛІДОВАНИЙ
ОСНОВІ В УКРАЇНІ**

Спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук**

Суми – 2019

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Сумському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Савченко Тарас Григорович,
Сумський державний університет Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри бухгалтерського обліку та оподаткування.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, доцент
Карчева Ганна Тимофіївна,
ДВНЗ «Університет банківської справи» Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри економіки та менеджменту;

доктор економічних наук, професор
Заруцька Олена Павлівна,
Університет митної справи та фінансів Міністерства освіти і науки України, завідувач кафедри банківської справи та фінансових послуг.

Захист дисертації відбудеться «29» березня 2019 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.051.06 у Сумському державному університеті за адресою: 40000, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57, зала засідань вченої ради.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Сумського державного університету за адресою: 40007, м. Суми, вул. Римського-Корсакова, 2.

Автореферат розісланий «28» лютого 2019 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

А. О. Бойко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасний стан розвитку світової економічної та фінансової систем характеризується посиленням концентрації банківського капіталу. Банки найчастіше беруть участь або формують навколо себе складні горизонтально- або вертикально-інтегровані структури, переважно холдингового типу, інколи й інші статутні та неформальні об'єднання капіталів з істотним впливом небанківських фінансових організацій та промислових компаній. Своєрідним механізмом контролю за діяльністю груп, до складу яких входять банки, є нагляд на консолідованій основі, необхідність якого в Україні обумовлена зростанням ризиків та їх концентрації банківських групах (БГ) унаслідок розширення фінансової діяльності банків та масштабів міжнародних банківських операцій і структур, через які вони здійснюються, зокрема й іноземних БГ в Україні. За цих умов важливого значення набуває дослідження теоретичних і практичних питань розвитку банківського нагляду на консолідованій основі (БНК) в Україні з метою підвищення стабільності та ефективності діяльності банків та банківської системи України в цілому.

Теоретичні питання організації та здійснення ефективного банківського нагляду на індивідуальній та консолідованій основі стали предметом досліджень зарубіжних учених: А. Домберта (A. Dombret), Т. Бека (Thorsten Beck), Жозе де Луна Мартінеза (José De Luna Martínez), С. Синтья (C. Cynthia), А. Френкіна (Allen Franklin), Е. Карлетті (Elena Carletti), Р. Херінга (R. J. Herring), Т. Шуермана (Til Schuermann), С. Вайнера (Scott M. Weiner), К. Морра (Concetta Brescia Morra) та ін. Серед вітчизняних авторів у сфері регулювання банківської системи, фінансових ризиків, нагляду на індивідуальній та консолідованій основі відомі праці О. І. Барановського, С. В. Башлая, О. В. Берегулі, І. В. Белової, О. П. Заруцької, Т. А. Васильєвої, Г. Т. Карчевої, В. В. Корнєєва, С. В. Леонова, Я. І. Маслової, М. П. Могильницької, В. І. Міщенко, Л. О. Примостки, Т. Г. Савченка, О. М. Сидоренко, І. О. Школьник та ін.

Незважаючи на досить ґрунтовні наукові праці з досліджуваної тематики, є низка питань, що потребують поглибленого дослідження, включаючи вдосконалення механізму ідентифікації БГ та впровадження ризик-орієнтованого нагляду на консолідованій основі з урахуванням прогресивного зарубіжного досвіду, розроблення науково-методичних підходів щодо діагностики фінансової стійкості БГ в Україні та обґрунтування режиму нагляду за ними, визначення шляхів підвищення ефективності й розвитку БНК в Україні. Актуальність зазначених питань, їх теоретична та практична значущість зумовили вибір теми дисертаційного дослідження, його мету, завдання, об'єкт, предмет та зміст роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота узгоджується з напрямками наукових досліджень Сумського державного університету. Зокрема, до звіту за темою «Реформування

фінансової системи України в умовах євроінтеграційних процесів» (№ держреєстрації 0109U006782) включено пропозиції щодо розвитку консолідованого банківського нагляду в Україні на основі європейських стандартів; за темою «Розвиток механізму функціонування банківської системи України під впливом іноземного капіталу» (№ держреєстрації 0107U012112) досліджено ключові тенденції та ризики діяльності іноземних банківських груп в Україні; за темою «Моделювання сталого розвитку складних соціально-економічних систем» (№ держреєстрації 0116U000929) запропоновано обґрунтування щодо застосування окремих режимів нагляду на основі оцінювання стабільності БГ в Україні; за темою «Формування системи забезпечення прозорості публічних фінансів як передумова боротьби з корупцією в Україні» (№ держреєстрації 0118U003585) входять висновки щодо забезпечення прозорості діяльності банківських груп в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розвиток науково-методичних підходів та організаційних засад БНК в Україні.

Відповідно до мети дисертаційного дослідження були сформовані такі завдання:

- систематизувати наукові дослідження щодо сутності БНК та особливостей здійснення БНК в Україні;
- визначити критерії формування та функціонування БГ, основні групи ризиків, властиві БГ;
- виділити етапи й охарактеризувати особливості розвитку консолідованого нагляду за БГ;
- розкрити діючий механізм ідентифікації та визнання БГ, вимоги щодо регулювання їх діяльності і форм контролю, а також надати пропозиції щодо вдосконалення теоретико-методичних засад стосовно ідентифікації БГ та наглядових процедур за діяльністю БГ;
- оцінити ефективність діяльності БГ, визнаних в Україні;
- визначити типові бізнес-моделі БГ для банківської системи України;
- розробити методичний інструментарій для здійснення діагностики стабільності діяльності БГ в Україні та обґрунтувати режим нагляду за ними;
- проаналізувати інституційні засади здійснення БНК та надати пропозиції щодо підвищення ефективності БНК в Україні з урахуванням міжнародних стандартів.

Об'єктом дослідження є економічні відносини, що виникають у процесі банківського нагляду на консолідованій основі за діяльністю банківських груп в Україні.

Предметом дослідження є теоретичні засади, науково-методичне забезпечення та практичні рекомендації щодо розвитку банківського нагляду на консолідованій основі в Україні.

Методи дослідження. Теоретичною основою дослідження є наукові праці вчених з теорії фінансів та кредиту в ринковій економіці, прагматичні уявлення про механізми ідентифікації й визнання БГ, а також порядок регулювання їх

діяльності, підходи ризик-орієнтованого нагляду.

У процесі дослідження використовували загальнонаукові й спеціальні методи дослідження: діалектичного і системного підходів, індукції та дедукції – під час дослідження причинно-наслідкових зв'язків у процесі БНК; морфологічного аналізу – при вивченні понятійно-категоріального апарату дослідження; історичний підхід – при узагальненні еволюції міжнародного досвіду БНК; методи групування, порівняння, абстрагування, узагальнення, економіко-статистичні методи збирання та оброблення інформації – під час аналізу БГ в Україні; графічний і табличний методи як ілюстративний інструментарій; методи багатфакторного аналізу – під час прогнозування ефективності діяльності БГ; методи кластеризації – при типізації бізнес-моделей БГ; канонічний аналіз – при визначенні співвідношення «ризик-стабільність»; нечіткої логіки – під час моделювання режиму нагляду; системний метод – під час розроблення інструментарію правового, інформаційного та організаційного забезпечення розвитку БНК в Україні. Економіко-математичне моделювання проведене за допомогою програмних продуктів Statistica 10 та MatLab.

Інформаційно-фактологічною базою дисертаційного дослідження є вітчизняне законодавство з питань банківського нагляду; статистичні та звітно-аналітичні дані Національного банку України (НБУ), Базельського комітету з питань банківського нагляду, Європейського центрального банку, Міжнародного валютного фонду (МВФ), Європейського банку реконструкції та розвитку; консолідована звітність банків-учасників БГ; наукові публікації вітчизняних та зарубіжних авторів з питань банківського нагляду, а також матеріали періодичних видань та інші джерела публічної інформації.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в поглибленні теоретичних і методичних засад розвитку БНК в Україні та розробленні науково-практичних рекомендацій щодо підвищення його ефективності з урахуванням ризик-орієнтованого підходу.

Найбільш вагомими науковими результатами дослідження є такі:

вперше:

- розроблено науково-методичний підхід щодо оцінювання рівня ризиковості функціонування БГ, який ґрунтується на послідовному застосуванні чотирьох ключових взаємозв'язаних процедур (ідентифікація БГ, визначення бізнес-моделей для БГ, діагностика стабільності БГ, обґрунтування режиму нагляду). Такий підхід дозволить об'єктивно оцінити вплив ризиків на фінансову стабільність БГ та банківської системи, а також визначити подальші наглядові дії;

удосконалено:

- теоретико-методичні засади щодо ідентифікації БГ, які на відміну від існуючого механізму ґрунтуються на розширеному алгоритмі, що передбачає поглиблений аналіз структури активів пов'язаних із банком осіб, за якими виявлено порушення нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9);

- науково-методичний підхід щодо діагностики фінансової стабільності та

ефективності діяльності БГ, який на відміну від існуючих базується на диференційованому підході до БГ залежно від типів їх бізнес-моделей, визначених за методом кластерного аналізу, та оцінюванні співвідношення ризик – стабільність для діяльності БГ за допомогою канонічного аналізу;

– науково-методичні засади щодо обґрунтування кількісних параметрів для впровадження регулятором режиму нагляду за БГ (звичайний та посилений режими нагляду) з метою запобігання зростанню ризиків та забезпечення стабільного функціонування БГ шляхом застосування методів нечіткої логіки;

набули подальшого розвитку:

– трактування БНК як механізму регулювання та нагляду за діяльністю БГ зі складною внутрішньо- або крос-галузевою (часто транскордонною) структурою, що реалізується на індивідуальному, мікро-, мезо-, макро- та наднаціональному рівнях і спрямований на мінімізацію ризиків у діяльності БГ і забезпечення стабільності функціонування банківської системи;

– методологічні засади розвитку БНК як результату діалектичної взаємодії тенденцій концентрації банківського капіталу та протидії регуляторів такій концентрації з метою обмеження ризиків, а також впливу інших чинників формування БГ, що в сукупності визначають динаміку розвитку форми участі банків у фінансових та фінансово-промислових групах і відповідні типи ризиків; урахування останніх, зокрема тенденції перерозподілу ризиків між банками та небанківськими суб'єктами господарювання, спонукає до розширення меж банківського нагляду на консолідованій основі в Україні;

– наукові підходи до визначення етапів розвитку БНК в Україні шляхом дослідження суб'єктів, об'єктів та повноти наглядових процедур за учасниками БГ, ці результати стали методологічною основою для розроблення напрямів розвитку БНК в Україні;

– інструментарій економіко-правового, інформаційного та організаційно-економічного забезпечення розвитку БНК в Україні шляхом обґрунтування необхідності імплементації кращих європейських практик для підвищення ефективності наглядових процедур.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційної роботи полягає в тому, що основні теоретичні та науково-методичні положення можуть бути використані в діяльності НБУ для вдосконалення БНК, зокрема, пропозиції автора щодо організаційно-методичного забезпечення процесів ідентифікації та вдосконалення інструментарію моніторингу БГ можуть бути використаними для підвищення ефективності поточного моніторингу (довідка НБУ № 28-0006/36975 від 06.07.2018 р.)

Розроблений автором науково-методичний підхід щодо оцінювання співвідношення «ризик-стійкість» БГ використовується в ПАТ «УНІВЕРСАЛ БАНК», що є учасником Банківської групи «ТАС», у процесі контролю за ризиками (довідка № 129225 ГО від 08.11.2018 р.). Запропонований автором підхід щодо покращання інформаційної основи нагляду на консолідованій основі

використовується в АТ «БАНК ФОРВАРД» під час складання консолідованої звітності БГ (довідка № 5-05-3376 від 13.11.2018 р.).

Одержані дисертантом наукові результати використовують у навчальному процесі Сумського державного університету під час викладення дисциплін: «Банківське регулювання», «Аналіз і візуалізація даних в банку», «Фінансове регулювання та нагляд» (акт від 31.08.2018 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є завершеною науковою працею. Наукові положення, висновки, рекомендації та пропозиції, що виносяться на захист, одержані автором самостійно і відображені в опублікованих працях. Результати, опубліковані дисертантом у співавторстві, використані у дисертаційній роботі лише в межах його особистого внеску.

Апробація результатів дослідження. Результати наукового дослідження, висновки та пропозиції доповідалися і були схвалені на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях [9-18] у наведеному в авторефераті списку праць.

Публікації. Основні положення та висновки дисертації опубліковано у наукових працях, з яких особисто авторові належить 6,19 друк. арк., зокрема: підрозділи в 1 колективній монографії, 6 статей у наукових фахових виданнях України, 1 стаття в науковому виданні, що входить до міжнародної наукометричної бази Web of Science, 10 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Структура та зміст дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, що містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 287 сторінок друкованого тексту, зокрема 223 сторінки основного тексту, 57 рисунків, 26 таблиць, 7 додатків, список використаних джерел, що налічує 197 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У першому розділі «**Теоретичні засади банківського нагляду на консолідованій основі**» запропоновано вдосконалити науково-методичний підхід до визначення сутності поняття «банківський нагляд на консолідованій основі», виділено п'ять рівнів його здійснення, проведено структурно-декомпозиційний аналіз різновидів груп за участі банків, досліджено вплив (стимулюючий та деструктивний) БГ на стабільність банківської системи та охарактеризовано основні категорії релевантних ризиків, проведено ретроспективний аналіз еволюції європейських регуляторних вимог під впливом численних банківських криз 1960–2010 рр., досліджено критерії формування/функціонування БГ та конвергенцію стандартів нагляду за учасниками консолідованого капіталу, здійснено критичний аналіз традиційних моделей банківського нагляду для оцінювання можливостей імплементації міжнародних стандартів у національну практику БНК.

Виділено специфічну ознаку БНК: дуалістичну природу прагнення

консолідованого банківського капіталу до подальшої глобальної концентрації, з одного боку, та протидію ризикам такої концентрації з боку наднаціонального регулятора, з іншого боку: своєрідна боротьба розвитку фінансових продуктів, процесів конкуренції, інтегративних структур ведення бізнесу проти забезпечення стабільності банківської системи як основної мети регулятора і причини еволюції наглядового законодавства. Ураховуючи це міркування, розвиток консолідованого нагляду має об'єктивний характер.

Систематизація існуючих підходів до визначення економічної сутності поняття БНК та специфіки його здійснення дозволяє викласти авторське трактування цього терміна як механізму регулювання діяльності БГ зі складною внутрішньо- або крос-галузевою (часто транскордонною) структурою, що реалізується на індивідуальному, мікро-, мезо-, макро- та наднаціональному рівнях і спрямований на мінімізацію ризиків діяльності БГ та забезпечення стабільності функціонування банківської системи в цілому.

Глибинну сутність БНК, виходячи з інтересів регулятора та суб'єкта нагляду, розкривають п'ять рівнів його реалізації: індивідуальний (відносини між контролером БГ, менеджментом банку-контролера, Департаментом банківського нагляду НБУ), мікрорівень (відносини між юридичними особами, які є учасниками БГ), мезорівень (рівень грошового та інших фінансових ринків), макрорівень (національних фінансової та економічної систем), наднаціональний (міжнародного фінансового ринку). Характеристику БНК на різних рівнях його реалізації наведено на рисунку 1.

Установлено, що банки найчастіше беруть участь або формують навколо себе складні горизонтально- чи вертикально-інтегровані структури, переважно холдингового типу (так звані БГ/банківські холдингові компанії/банківські конгломерати). Значного поширення набули й інші статутні та неформальні об'єднання капіталів із переважною діяльністю небанківських фінансових організацій і промислових компаній. Їх межі встановлюються наглядовими органами на підставі законодавчо закріплених критеріїв – істотного впливу одних членів БГ на фінансовий стан і діяльність інших членів БГ, що визначає таким чином коло юридичних осіб, які входять до складу певної БГ.

Дослідження типів міжгрупової взаємодії показало, що їм властиві однакові види ризиків (виділено транзакційний, моральний, репутаційний, ризик подвійного рефінансування, ризик зараження, ризик зменшення конкуренції та зловживання, ризик конфлікту інтересів), що дозволяє зробити висновок про ідентичні механізми оцінювання загроз фінансовій системі різних консолідованих груп методами БНК та спонукає до обґрунтування пропозиції щодо розширення меж нагляду до «груп за участі банків».

Результати вивчення хронології розвитку міжнародного законодавства у сфері регулювання діяльності фінансових груп дозволяють зробити висновок, що правова база БНК формувалася як реакція на неспроможність засобами індивідуального нагляду контролювати ризики великих диверсифікованих та інтегрованих фінансово-кредитних установ зі складною структурою власності.

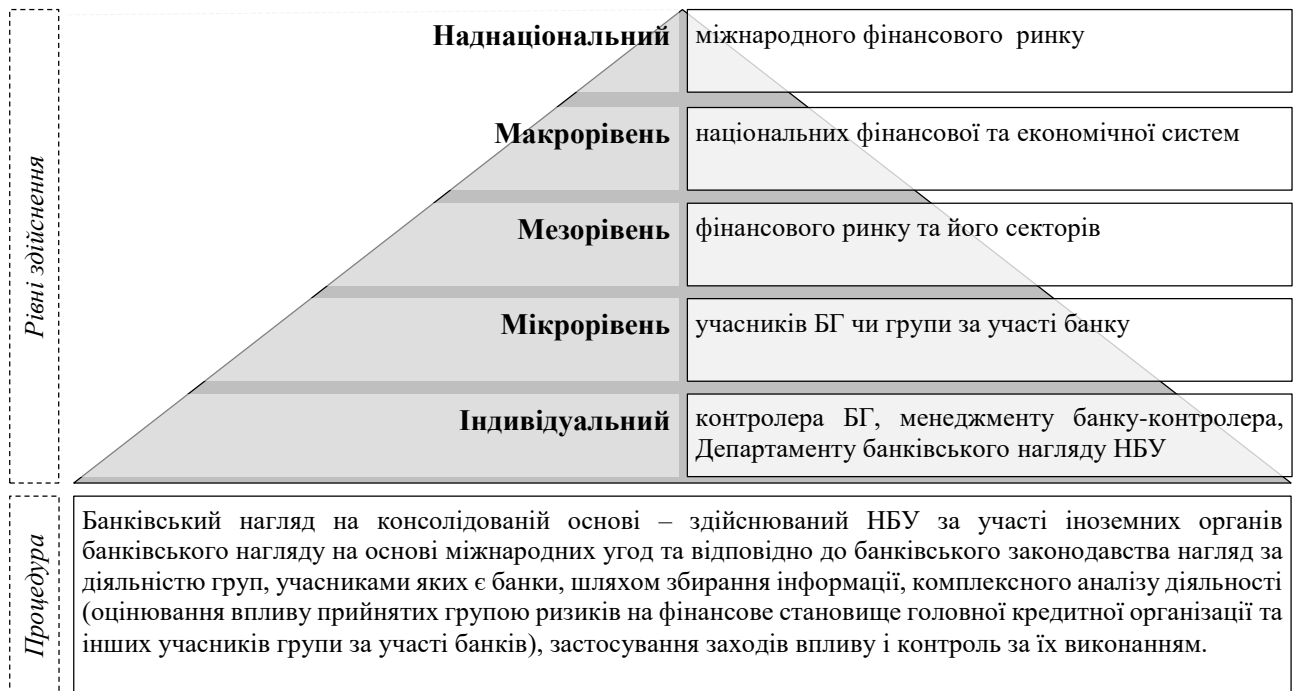

Рисунок 1 – Характеристика та рівні здійснення банківського нагляду на консолідованій основі

У дисертаційній роботі проаналізовано зміст основних Директив ЄС щодо консолідованого нагляду, досліджено конвергенцію стандартів нагляду за учасниками консолідованого капіталу. Встановлено, що на сьогодні зарубіжний банківський нагляд базується на превентивному підході щодо раннього виявлення проблем у діяльності (так званому *early warning systems*) і негайному наглядовому реагуванні, спрямований на недопущення та раннє виявлення можливих загроз у діяльності фінансових установ.

У другому розділі «**Банківський нагляд на консолідованій основі в Україні**» досліджено діючий механізм ідентифікації та визнання БГ в Україні, конкретизовано вимоги щодо регулювання діяльності БГ із метою забезпечення стабільності банківської системи, досліджено форми контролю за діяльністю БГ та здійснено оцінювання ефективності діяльності постійно діючих упродовж 2012–2018 рр. БГ. Запропоновану періодизацію розвитку БНК з точки зору функціонального підходу наведено на рисунку 2.

Структуровано БГ, що діють на території України станом на початок 2018 року за критерієм специфіки контролю за діяльністю БГ на засадах консолідованого нагляду – чотири типи.

Ретроспективний аналіз визнання БГ в Україні свідчить, що з 2012 р. постійно визнаними НБУ БГ є 7 із 30 суб'єктів (за станом на 01.11.2018) консолідованого капіталу – групи за участі банків ПАТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «ОЩАДБАНК», АТ «ОТП БАНК», ПАТ «КРЕДОБАНК», АТ «УкрСиббанк», ПАТ «МЕГАБАНК», АБ «Південний».

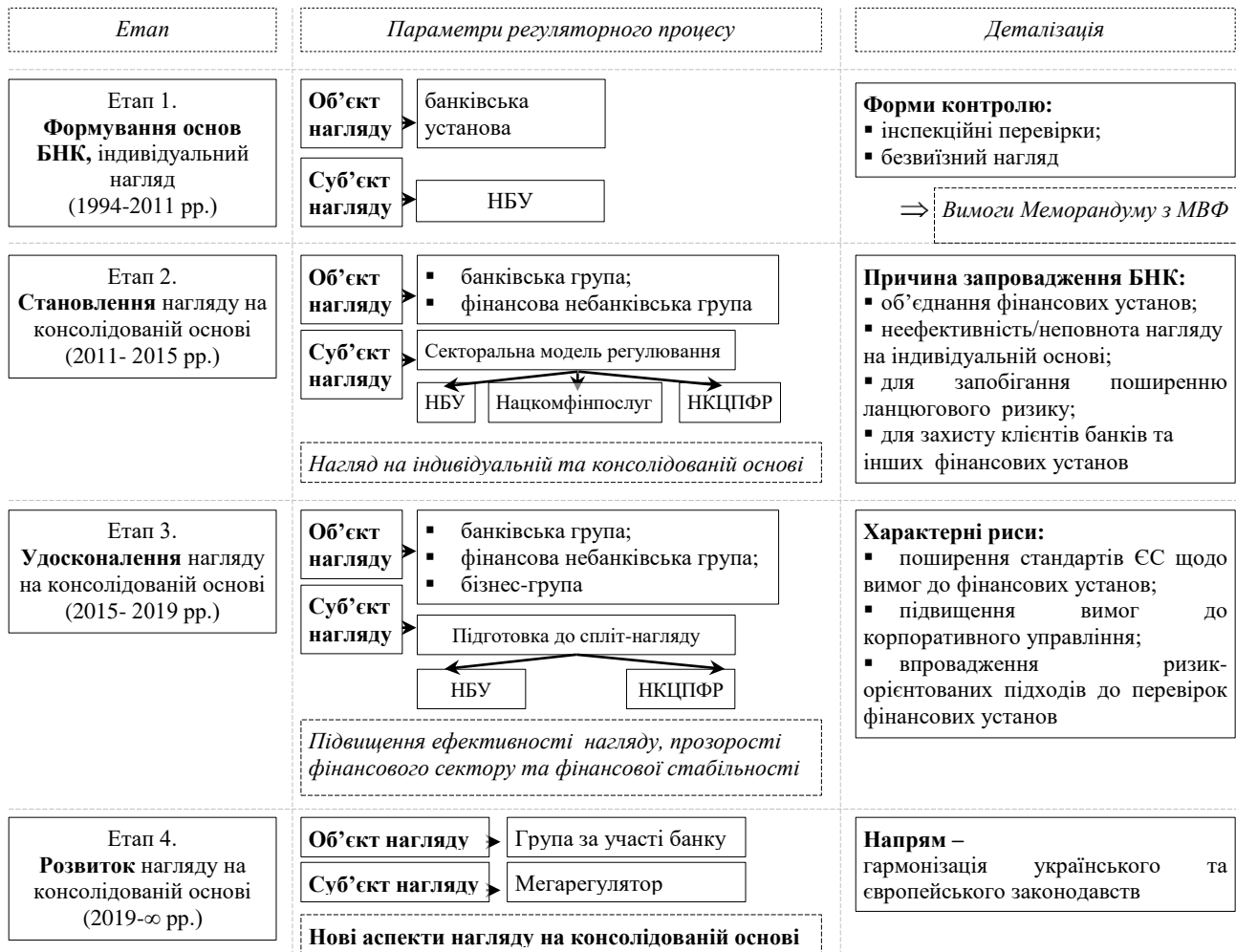

Рисунок 2 – Розвиток банківського нагляду на консолідованій основі в Україні

Формально-логічний аналіз структур власності БГ дає підстави стверджувати, що станом на кінець 2018 р. в Україні найбільш популярними є прості структури власності БГ із двох і трьох учасників (2/3 випадків, характерних для дрібних БГ). Найбільш різномірну структуру має БГ «ТАС» (16 учасників). Групи які складаються з понад 4 учасників, за звичай, мають перехресне володіння активами, що створює істотні проблеми в процесі ідентифікації та під час контролю внутрішньогрупових ризиків.

Дослідження ресурсного забезпечення БГ та їх економічних показників засвідчило, що БГ акумулюють значну частку активів фінансової системи України: на початку 2018 р. банківські групи концентрували 68 % активів банківської системи України, зокрема активи 2 найбільших БГ за участі державних банків (АТ КБ «ПРИВАТБАНК», АТ «ОЦАДБАНК») еквівалентні 42 % сукупних банківських активів; частка 5 наступних за величиною груп відповідає 18 % активів банківської системи (АТ «Райффайзен Банк Аваль», АТ «АЛЬФА-БАНК», ПАТ «ПУМБ», АТ «УкрСиббанк», АТ «УКРСОЦБАНК», АТ «ОТП БАНК»); частка решти учасників БГ відповідає 8 % банківських активів. Вартість активів БГ за 2013–2018 рр. зросла в 2,3 раза на фоні зниження курсу гривні в 3,5 раза; ринку

властиві державна монополізація банківського сектору (з 19 % до 55 % за аналізований період) та посилення активності іноземних БГ (зростання їх частки в активах визнаних БГ з 20 до 35 %).

Аналіз динаміки ключових фінансових показників БГ дозволяє визначити основні тренди їх розвитку (рис. 3).

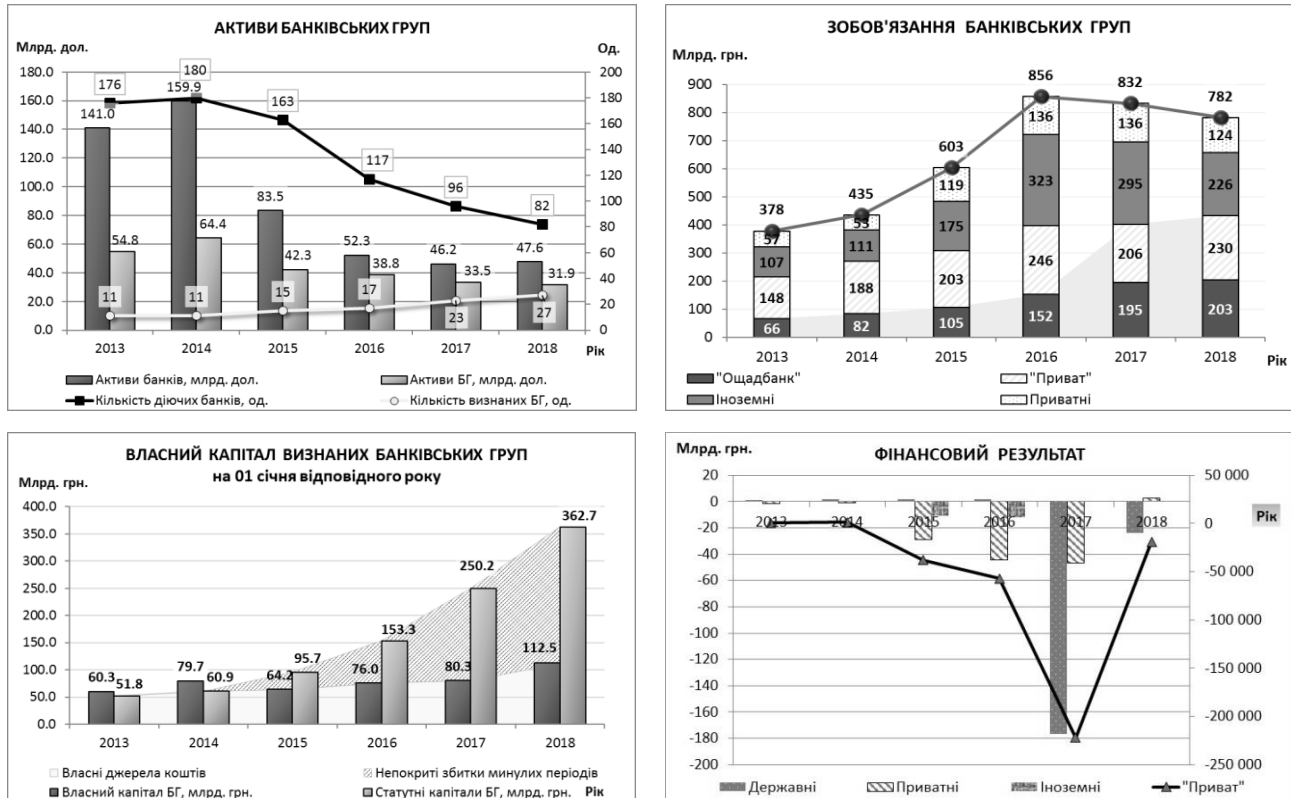

Рисунок 3 – Динаміка фінансових показників визнаних БГ в Україні, 2013–2018 р.

Національний регулятор здебільшого орієнтований на статистичний моніторинг самоідентифікованих БГ. Розкриття інформації про БГ обмежується загальним блоком «Інформація про визнані банківські групи» на сайті НБУ. Отримання акумульованої підсумкової звітності щодо структури активів, пасивів, сукупного фінансового результату групи вимагає ручного збирання даних консолідованої звітності та здійснюється «за потреби». Перелік визнаних НБУ груп залишається неповним через значну трудомісткість процедур, відсутність зацікавленості бенефіціарів у ідентифікації їх активів, наявність проблем розрізненості інформаційної бази. Істотним обмеженням є недостатній формат/обсяг затребуваної НБУ інформації. Останнє не дає можливість дослідити внутрішньогрупові операції між банком та іншими учасниками БГ, їх вплив на фінансовий результат, обсяги сформованих резервів, капітал.

Обґрунтовано доцільність розвитку БНК за такими напрямками: вдосконалення методології макропруденційного аналізу; орієнтація на упередження ризиків/недоліків на ранніх стадіях ідентифікації груп за участі банків; дослідження факторів нестабільності конкретної бізнес-моделі банківської

групи; комплексне оцінювання внутрішньогрупових ризиків, особливо у частині перерозподілу ризиків від банку до інших учасників групи; розроблення інструментарію комплексного превентивного реагування на загрози стабільності національній банківській системі на різних рівнях консолідованого нагляду.

У третьому розділі **«Перспективи розвитку банківського нагляду на консолідованій основі в Україні»** розроблено науково-методичний підхід до оцінювання рівня ризиковості функціонування БГ та комплекс заходів економіко-правового, інформаційного та організаційно-економічного забезпечення трансформації нагляду за групами, до яких входять банки.

На рисунку 4 розкрито зміст розробленого підходу щодо оцінювання ризиковості функціонування БГ, що ґрунтується на послідовному застосуванні розроблених взаємозв'язаних процедур: ідентифікації невиявлених груп на основі розширеного алгоритму; типізації бізнес-моделей груп шляхом кластерного аналізу; канонічному аналізі множин змінних, що визначають співвідношення «ризик – стабільність» у розрізі БГ та їх бізнес-моделей; застосування методів нечіткої логіки для обґрунтування доцільності запровадження регулятором певних режимів нагляду (зокрема посиленого) на консолідованій основі в Україні.

Спочатку пропонується розширити коло ідентифікованих НБУ БГ (із застосуванням розширеного алгоритму ідентифікації БГ, сутність якого полягає в аналізі активів усіх пов'язаних із банками-учасниками групи осіб). Цей алгоритм доцільно, насамперед, застосувати щодо перевірки структур власності пов'язаних осіб із банками, які на останню квартальну дату мали перевищення нормативів Н7 та Н9, у подальшому – нормативу Н9. Варто здійснити аналогічну перевірку ідентифікованих НБУ БГ на предмет входження в більші (фінансово-промислові) групи/холдинги. Застосування цього алгоритму дозволило виявити нову, не ідентифіковану раніше БГ.

Виходячи з припущення, що певні БГ реалізують подібні моделі бізнесу та наражаються на відповідні їм зони ризиків (загрози стабільності банківської системи), методами кластерного аналізу визначено типові для української економіки кластери (бізнес-моделі) БГ (універсальна, корпоративна, корпоративна з роздрібним фінансуванням, роздрібна; частина дрібних БГ віднесена до категорії «нетиповий функціонал»). Для кожної з бізнес-моделей БГ методами канонічного моделювання проведено оцінювання співвідношення «ризик – стабільність», що дало можливість виявити найбільш ризикові види БГ. Методами нечіткої логіки обґрунтовано рекомендований режим нагляду (алгоритм визначення режиму нагляду деталізовано на рисунку 5).

Пропонується переглядати режим нагляду (для банку з високим значенням нечіткої змінної частоти нагляду supervision (0.75-1.0)) зі звичайного (загального) до посиленого, тобто вносити відповідні зміни до наглядових дій, зокрема встановлення додаткових вимог до діяльності банку, надання рекомендацій щодо покращання діяльності, ініціювання інспекційних перевірок, призначення куратора та ін.

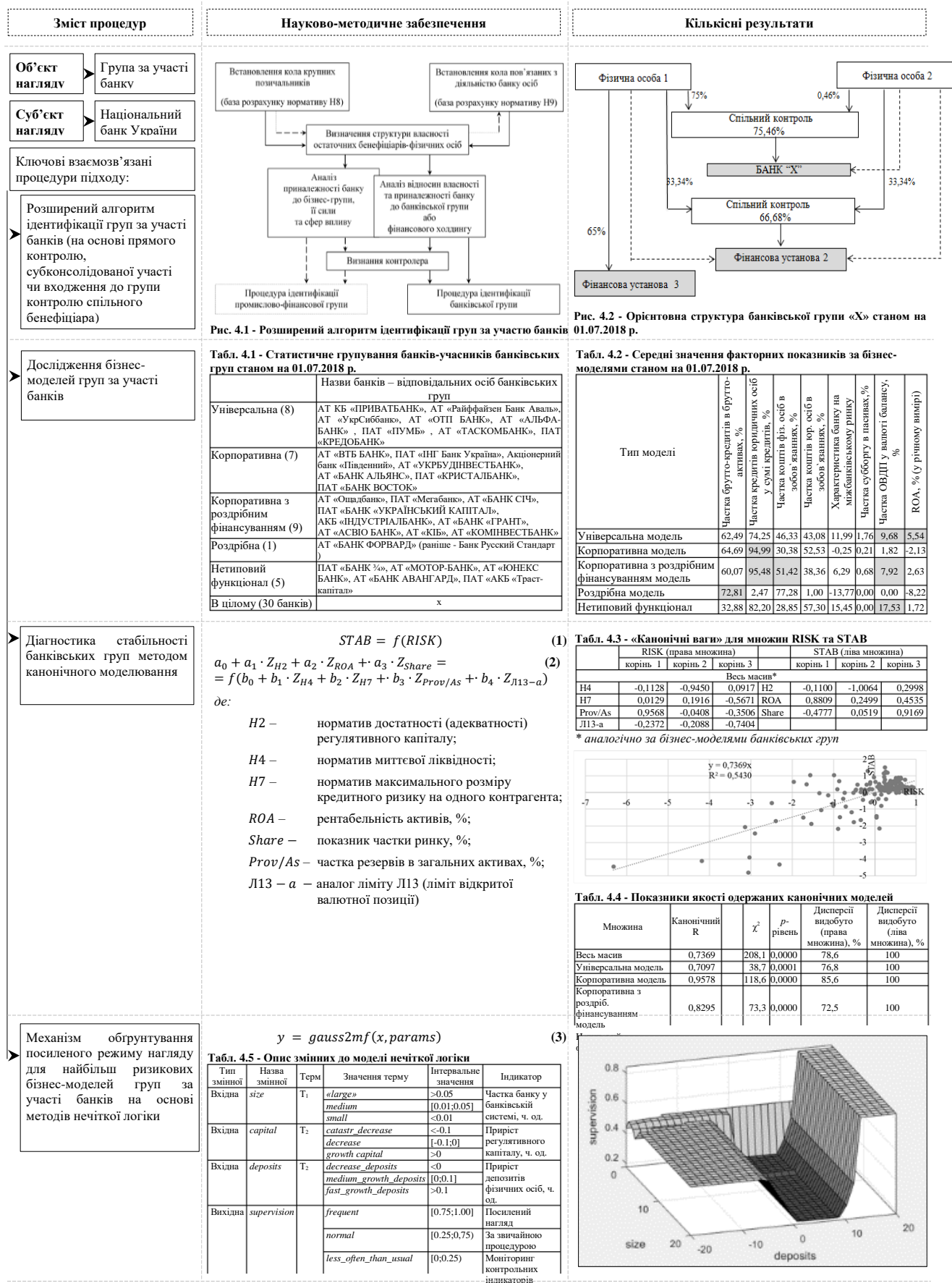

Рисунок 4 – Науково-методичний підхід до оцінювання рівня ризиковості функціонування БГ

Обмеженням моделі є її непридатність для моніторингу груп за участю банків із незначною часткою банків у активах групи. Для решти випадків моніторингу отримані результати очікувано матимуть позитивний ефект для підвищення ефективності БНК.

Для подолання виявлених недоліків БНК, впровадження кращих іноземних практик консолідованого нагляду, зокрема проактивного підходу, та реалізації вище наведених пропозицій конкретизовано стратегічну мету БНК – стабільність розвитку банківської системи, яка може бути забезпечена заходами економіко-правового, інформаційного, організаційно-економічного характеру.

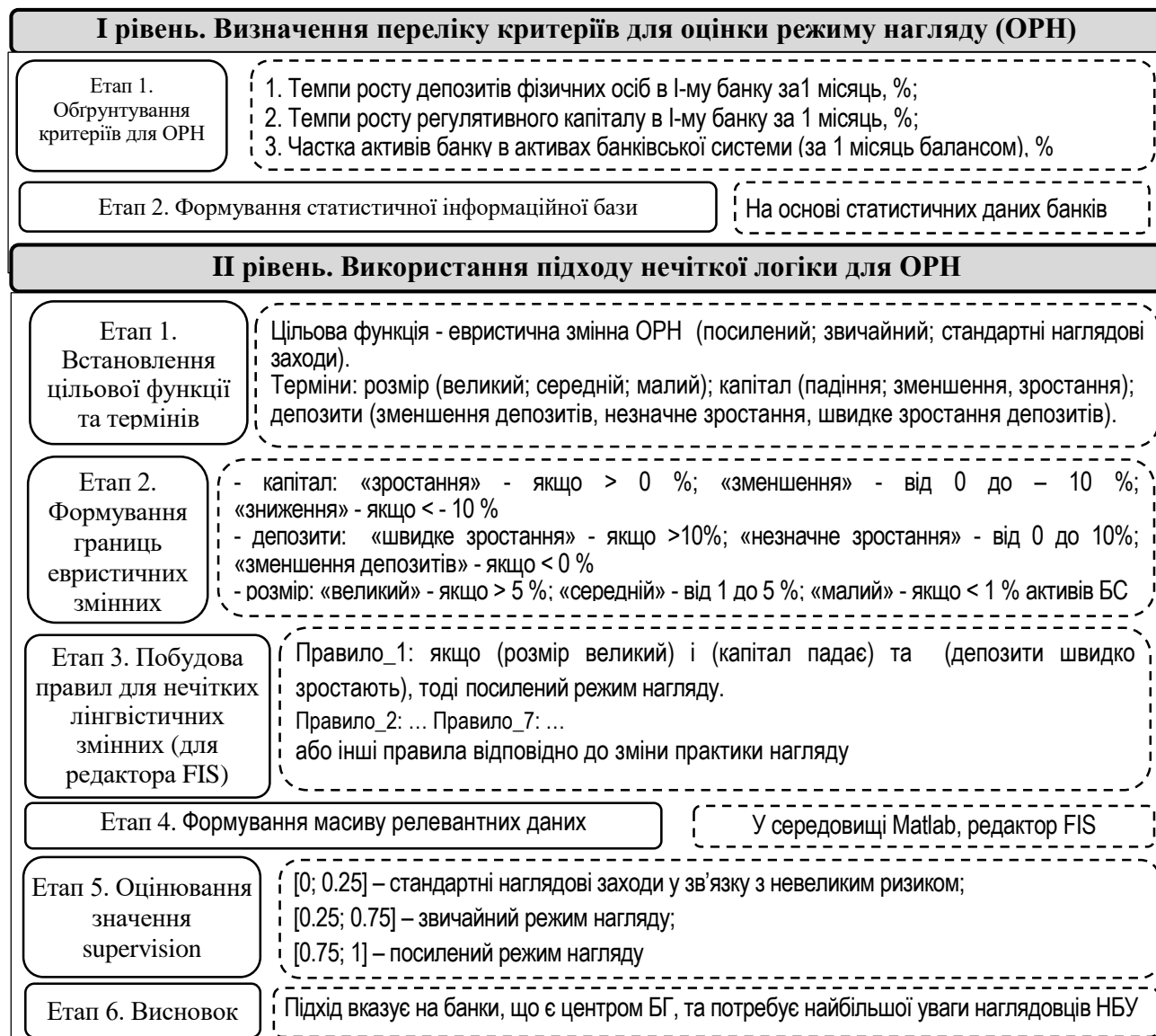

Рисунок 5 – Алгоритм визначення режиму нагляду за діяльністю БГ

Економіко-правовий блок формує підґрунтя для більш ефективного регулювання економічних відносин у процесі реалізації БНК в Україні: розширює повноваження та сферу нагляду (від БГ до груп за участі банків), деталізує процедури нагляду, закріплює вимогу розкриття інформації щодо

учасників БГ (не банків) до кінцевого бенефіціара. Інформаційний блок має на меті створити базу релевантних статистичних та семантичних даних щодо учасників груп, яка дозволяє ідентифікувати ризики всередині групи та відстежити способи внутрішньогрупової передачі/поглинання ризиків. Адміністрування такої бази вимагає єдиного формату поширення даних щодо фінансового стану та оцінювання ризику учасників групи за участі банків. Аналіз такого значного і неоднорідного комплексу даних на постійній основі можливий лише у відповідних програмних середовищах.

Третій блок забезпечення розвитку БНК пов'язаний із повноваженнями та компетенціями експертів-аналітиків, алгоритмами їх ефективної комунікації з іншими регуляторами (особливе значення має співпраця регуляторів країни походження та країн перебування міжнародних БГ); ресурсного та кадрового забезпечення їх роботи; встановлення єдиного формату моніторингу фінансового стану та оцінювання ризиків учасників БГ з різних країн перебування.

Цей перелік заходів трансформації БНК не є вичерпним та передбачає необхідний мінімум для зведення БНК до європейських стандартів. Реалізація запропонованого комплексу заходів дозволить забезпечити становлення в Україні ефективного БНК за групами, учасниками яких є банки, підвищить результативність наглядових процедур.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано теоретичне узагальнення та вирішення науково-практичного завдання, що полягає у розвитку теоретичних положень, удосконаленні методичного забезпечення та розробленні практичних рекомендацій щодо розвитку банківського нагляду на консолідованій основі в Україні.

За результатами дисертаційного дослідження зроблено такі висновки:

1. Систематизація існуючих підходів до визначення економічної сутності банківського нагляду на консолідованій основі та специфіки його здійснення дозволили запропонувати авторське трактування даного терміна. Відповідно до нього сутність банківського нагляду на консолідованій основі полягає у створенні однакових умов та критеріїв функціонування на території різних держав (національних фінансових ринків) крупних учасників фінансового ринку, відповідальність за ефективність якого покладається на національні регулятори країн походження БГ/фінансових холдингів та має на меті обмеження внутрішньогрупових ризиків для стабільності самих БГ, а також національних фінансових систем та світової економіки. Виділено п'ять рівнів консолідованого нагляду, виходячи з інтересів регулятора та об'єкта нагляду (індивідуальний, мікрорівень, мезорівень, макрорівень, наднаціональний).

2. Установлено, що правова база міжнародного консолідованого нагляду формувалася як реакція на неспроможність засобами індивідуального нагляду контролювати ризики великих диверсифікованих та інтегрованих фінансово-

кредитних установ зі складною структурою власності та/або за їх участі у неформальних об'єднаннях. Світове співтовариство виробило специфічний механізм міжнародної гармонізації рекомендованих регулятивних процедур, зокрема «добровільного» економічного примусу з боку МВФ, Світового банку та інших наднаціональних контролюючих органів. Останнє стимулює створення подібних умов діяльності та регулювання великих фінансових гравців на кожному з національних фінансових ринків.

3. З'ясовано, що основна мета розвитку банківського нагляду на консолідованій основі полягає у забезпеченні стабільності банківської системи, у свою чергу, еволюція банківського нагляду на консолідованій основі має об'єктивний характер і дуалістичну природу, яка проявляється через прагнення капіталу до подальшої глобальної концентрації, з одного боку, та протидії наднаціональних та національних регуляторів ризикам такої концентрації, з іншого.

4. На основі аналізу БГ/банківських холдингових компаній/банківських конгломератів установлено, що їм та іншим формальним й неформальним об'єднанням капіталів властиві певні види ризиків (транзакційний, моральний, репутаційний, ризики подвійного рефінансування, зараження, зменшення конкуренції та зловживання, конфлікту інтересів), відтак до них можуть застосовуватися подібні механізми оцінювання загроз національній фінансовій системі та способи їх мінімізації методами консолідованого нагляду. Останнє спонукає розширити межі нагляду до «фінансово-промислових груп за участі банків».

5. Визначено основні етапи розвитку БНК (з точки зору функціонального підходу) на основі виділення суб'єктів, об'єктів та повноти наглядових процедур за учасниками БГ і визначення напрямів підвищення ефективності консолідованого нагляду в Україні.

6. Виявлено недоліки процесів ідентифікації та визначення БГ, моніторингу й регулювання діяльності БГ в Україні: ускладнена процедура ідентифікації (значна кількість облікових форм, відсутність електронної заявки щодо визнання/припинення визнання БГ); переважно статистичний кількісний аналіз самоідентифікованих БГ; формальна відповідність регуляторних вимог прийнятому в міжнародній практиці «нормативному» підходу; здебільшого декларативний характер взаємодії між галузевими регуляторами та обмін інформацією між НБУ й регуляторами інших країн походження. Відсутність електронної системи подання та перевірки консолідованої звітності в розрізі кожного з учасників БГ також знижує ефективність роботи Департаменту банківського нагляду НБУ.

7. Досліджено специфіку визнання Національним банком України БГ у динаміці: із 30 ідентифікованих на 01.11.2018 р. БГ постійно визнаними з 2012 р. є 7 БГ; усі іноземні банки в Україні (23 од.) є представниками іноземних БГ (їх дочірніми компаніями), лише 8 визнані контролерами власних БГ в Україні. БГ

акумулюють значну частку активів банківської системи.

8. Визначено типові для української економіки бізнес-моделі БГ (універсальна, корпоративна, корпоративна з роздрібним фінансуванням, роздрібна; частина БГ віднесена до категорії «нетиповий функціонал»), враховуючи результати кластеризації БГ, визначено рекомендований режим нагляду на основі оцінювання співвідношення «ризик – стабільність» та застосування методів нечіткої логіки.

9. З метою імплементації ризик-орієнтованих засад нагляду розроблено науково-методичний підхід до оцінювання рівня ризиковості функціонування БГ, що ґрунтується на застосуванні чотирьох взаємозв'язаних процедур. Застосування даного підходу сприятиме розвитку ризик-орієнтованого банківського нагляду на консолідованій основі, спрямованого на упередження здійснення БГ високоризикових видів діяльності, превентивне виявлення ризиків (потенційних проблем) у діяльності БГ для забезпечення своєчасного регулятивного впливу.

10. Для підвищення ефективності банківського нагляду на консолідованій основі в Україні розроблено комплекс заходів, спрямованих на розвиток економіко-правового, інформаційного та організаційно-економічного забезпечення банківського нагляду на консолідованій основі. Ці заходи сприятимуть подоланню виявлених недоліків банківського нагляду на консолідованій основі в Україні та є мінімально необхідними для його приведення до європейських стандартів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ

Монографії

1. Савченко Т.Г., Миненко Л.М. Забезпечення прозорості діяльності банківських груп в Україні. Транспарентність публічних фінансів – протидія корупції: монографія / за ред. д.е.н., Школьник І.О. та д.е.н., Савченка Т.Г. Суми: Ярославна, 2018. 186 с., С 123-140 (0,89 друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано розширений перелік звітності БГ з метою підвищення якості розкриття фінансової звітності, проведення подальших заходів щодо прозорості банківської та фінансової системи (0,69 друк. арк.).*

Публікації у наукових фахових виданнях України

2. Савченко Т. Г., Миненко Л. М. Розвиток консолідованого банківського нагляду на основі імплементації міжнародного досвіду визначення системно важливих банків. Наук. вісн. Міжнародного гуманітарного університету. *Серія: Економіка і менеджмент*. 2016. №18. С. 128-131 (0,4 друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано розширення інструментарію БНК та удосконалено механізм ідентифікації БГ (0,3 друк. арк.).*

3. Миненко Л. М. Консолідований нагляд: зарубіжний та вітчизняний досвід. Мукачівський державний університет: *Економіка та суспільство*, 2016. №4. С. 305-311 (0,5 друк. арк.).

Публікації у наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз

4. Миненко Л. М. Діяльність іноземних банківських груп в Україні : ключові тенденції та ризики: наук. вісн. Ужгородського національного університету. *Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство* / голов. ред. М. М. Палінчак. Ужгород: Гельветика (*Index Copernicus*), 2017. Вип. 13. Ч. 2. С. 26-30 (0,4 друк. арк.).

5. Савченко Т. Г., Миненко Л. М. Удосконалення механізмів ідентифікації та визначення банківських груп в Україні: фаховий збірник наукових праць Національного авіаційного університету «Проблеми системного підходу в економіці» (*Index Copernicus, Google Scholar, Crossref DOI, CiteFactor, OAJSE, Eurasian Scientific Journal Index*). 2017. №4 (60). С.154 - 161 (0,6 друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано класифікацію БГ в Україні з урахуванням резидентності учасників та структуровано БГ за критерієм специфіки контролю за їх діяльністю (0,5 друк. арк.).*

6. Миненко Л. М. Моделювання ефективності банківських груп в контексті удосконалення консолідованого нагляду: наук. журнал «Бізнес Інформ» (*Ulrichsweb Global Serials Directory; Index Copernicus; Directory of Open Access Journals та ін.*). 2018. №5. С. 334-342 (0,7 друк. арк.).

7. Миненко Л. М. Удосконалення механізму ідентифікації груп за участю банків: наук. журнал «Бізнес Інформ» (*Ulrichsweb Global Serials Directory; Index Copernicus; Directory of Open Access Journals та ін.*). 2018. №9. С. 157-165 (0,9 друк. арк.).

Публікації у наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних бази Web of Science

8. Mynenko L., Savchenko T. (2018) Enhanced efficiency of consolidated supervision based on diagnosis of business models of banking groups // L.M. Mynenko, T.G. Savchenko. Financial and credit activities: problems of theory and practice. Kharkov, 2018. №4 (27). p. 41-48. ISSN: 2306-4994 - <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v4i27.154018> (0,84 друк. арк.). *Особистий внесок: запропоновано обґрунтування щодо застосування окремих режимів нагляду на основі оцінювання стабільності БГ в Україні (0,54 друк. арк.).*

Тези доповідей на науково-практичних конференціях

9. Миненко Л. М., Дупляк І. А. Прспективи розвитку банківської системи України. *Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи України: збірник тез II науково-*

практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених УБС НБУ (м. Київ). Київ, 2012. С. 71-72 (0,1 друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено тенденції у діяльності банківської системи (0,05 друк. арк.).*

10. Миненко Л. М. Запровадження нагляду на консолідованій основі за банківськими групами в Україні. *Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи України*: збірник тез IV науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених УБС НБУ (м. Київ). Київ, 2014. С. 201-202 (0,14 друк. арк.).

11. Миненко Л. М. Банківські групи в Україні та нагляд за їх діяльністю. *Удосконалення механізмів регулювання міжнародних економічних відносин*: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених (м.Київ, 19-20 грудня 2014 р.). У 2-х частинах. Київ : Нова Економіка, 2014. С. 70-72 (0,15 друк. арк.).

12. Миненко Л. М. Світовий досвід проведення стрес-тестування у банках України. *Прогнозування соціально-економічного розвитку національної економіки*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м.Дніпропетровськ, 26-27 грудня 2014 р.). У 3-х частинах. Дніпропетровськ : НО «Перспектива», 2014. Ч. 1. С. 45-48 (0,22 друк. арк.).

13. Миненко Л. М. Організація системи регулювання та нагляду за ринком фінансових послуг. *Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи України*: збірник тез V науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених УБС НБУ (м. Київ). Київ, 2015 р. С. 128-130 (0,15 друк. арк.).

14. Mynenko Liliia. World experience conducted stress testing of Ukrainian banks. *Актуальні проблеми сучасної економіки: реалії сьогодення: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції* (м.Ужгород, 6-7 березня 2015 р.). /За заг.ред.: М.М. Палінчук, В.П.Приходько. Ужгород: Гельветика, 2015. С. 245-248 (0,21 друк. арк.).

15. Миненко Л. М. Консолідований нагляд: вітчизняний досвід. *Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи України*: збірник тез VI науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених УБС НБУ (м. Київ). Київ, 2016. С. 47-51 (0,2 друк. арк.).

16. Миненко Л. М. Аналіз діяльності банків іноземних банківських груп та посилення їх позицій у банківській системі України. *Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи України*: збірник тез VII конференції студентів, аспірантів та молодих вчених УБС НБУ (м. Київ). Київ, 2017. С. 50-53 (0,22 друк. арк.).

17. Миненко Л. М. Організація здійснення банківського нагляду на консолідованій основі та напрямки удосконалення системи нагляду. *Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи України*: збірник тез VIII науково-практичної конференції студентів,

аспірантів та молодих вчених УБС НБУ (м. Київ). Київ, 2018. С. 175-178 (0,22 друк. арк.).

18. Миненко Л. М. Забезпечення трансформації консолідованого нагляду за групами компаній, до яких входять банки. *Перспективи розвитку менеджменту, фінансів та аудиту в умовах інтеграційних процесів*: збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 грудня 2018 р.) / ГО «Центр економічних досліджень та розвитку». Одеса : ЦЕДР, 2018. 103-106 (0,10 друк. арк.).

АНОТАЦІЯ

Миненко Л. М. Развитие банковского надзора на консолидированной основе в Украине. – Рукопись.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. – Сумський державний університет, Суми, 2019.

Дисертаційна робота спрямована на розвиток теоретичних засад і науково-методичних підходів банківського нагляду на консолидированій основі в Україні.

У дисертації поглиблено трактування змісту банківського консолідованого нагляду та виділено п'яти рівнів його здійснення. Розроблено науково-методичний підхід до оцінювання рівня ризиковості БГ, що ґрунтується на послідовному застосуванні чотирьох взаємозв'язаних процедур: ідентифікації невиявлених груп; типізації бізнес-моделей БГ; аналіз співвідношення «ризик – стабільність»; обґрунтуванні доцільності запровадження посиленого режиму нагляду. Здійснено критичний аналіз механізму ідентифікації та визнання банківських груп в Україні та моніторингу їх діяльності; а також проведено оцінювання ефективності функціонування БГ. Розроблено комплекс заходів для розвитку економіко-правового, інформаційного та організаційно-економічного забезпечення консолідованого нагляду в Україні.

Ключові слова: банківський нагляд на консолидированій основі, банківська група, ризики консолідації, режим нагляду.

АННОТАЦИЯ

Миненко Л. Н. Развитие банковского надзора на консолидированной основе в Украине. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.08 – деньги, финансы и кредит. – Сумский государственный университет, Сумы, 2019.

В диссертации предложены теоретические обобщения и прикладное развитие научно-методических подходов и организационных основ банковского надзора на консолидированной основе в Украине.

Установлено, что эволюция БНК нацелена на обеспечение стабильности банковской системы; имеет дуалистическую природу стремления консолидированного капитала к дальнейшей глобальной концентрации, с одной стороны, и противодействия наднационального регулятора рискам такой концентрации, с другой.

Предложено авторское определение банковского надзора на консолидированной основе, а также выделено пять уровней консолидированного надзора, исходя из интересов регулятора и объекта надзора (индивидуальный, микроуровень, мезоуровень, макроуровень, наднациональный).

Подтверждена методами структурно-декомпозиционного анализа наиболее многочисленная категория БГ. Установлено, что им и другим формальным и неформальным объединениям капиталов присущи одинаковые риски (исследуются транзакционный, моральный, репутационный, риск двойного рефинансирования, риск заражения, риск уменьшения конкуренции и злоупотребления, риск конфликта интересов), следовательно, к ним могут применяться идентичные механизмы регулирования рисков методами консолидированного надзора. Последнее побуждает автора рекомендовать расширить границы объекта надзора до «групп с участием банков».

Установлено, что правовая база международного консолидированного надзора формировалась как реакция на неспособность средствами индивидуального надзора контролировать риски крупных диверсифицированных и интегрированных финансово-кредитных учреждений со сложной структурой собственности и/или их участия в неформальных объединениях. Мировое сообщество выработало специфический механизм международной гармонизации рекомендованных регулятивных процедур, в том числе «добровольного» экономического принуждения со стороны МВФ, Мирового банка и других наднациональных контролирующих органов.

Осуществлен критический анализ механизма идентификации и признания банковских групп в Украине и мониторинга их деятельности; проведена оценка эффективности функционирования БГ на основе анализа их консолидированной отчетности. Недостатками БНК в Украине признаны: сложная процедура идентификации; преимущественно статистический количественный анализ самоидентифицированных и крупных БГ; формальное соответствие регуляторных требований «нормативному» подходу. Отсутствие электронной системы подачи и проверки консолидированной отчетности в разрезе каждого из участников БГ также снижает эффективность деятельности регулятора.

С целью имплементации риск-ориентированных принципов надзора разработан научно-методический подход к оценке уровня риска функционирования БГ, основанный на применении четырех взаимосвязанных процедур: идентификации невыявленных групп; типизации бизнес-моделей БГ; анализе соотношения «риск – стабильность»; обосновании целесообразности введения усиленного режима надзора. Применение этого подхода будет

способствовать недопущению ведения банками-участниками БГ высоко-рисковой деятельности, своевременного ее выявления и урегулирования.

Разработан комплекс мероприятий экономико-правового, информационного и организационно-экономического обеспечения развития БНК в Украине, минимально необходимый для преодоления выявленных недостатков и приведения его в соответствие с лучшими европейскими практиками.

Ключевые слова: банковский надзор на консолидированной основе, банковская группа, риски консолидации, режим надзора.

SUMMARY

Mynenko L. M. Development of banking supervision on a consolidated basis in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in economic: specialty 08.00.08 – money, finance and credit. – Sumy State University, Sumy, 2019.

The thesis paper is aimed at development of theoretical framework as well as research and methodological approaches of banking supervision on a consolidated basis in Ukraine. The thesis paper has enhanced the representation of meaning of banking consolidated supervision and has outlined five levels of its performance. The research and methodological approach to assessment of risk level of banking groups has been developed. The said approach is based on consecutive applying of four interconnected procedures: identification of undetected groups; establishing types of business models of banking groups; analysis of the ration “risk-stability”; providing substantiation of expediency of implementation of enhanced supervisory regime. The critical analysis of the mechanism of identification and recognition of the banking groups and monitoring of their activity has been performed; also, assessment of efficiency of functioning of banking groups has been conducted. The complex of measures for development of economical and legal, informative and procedural and institutional ensuring of consolidated supervision in Ukraine has been developed.

Key words: banking supervision on a consolidated basis, banking group, consolidation risks, supervisory regime.

Підп. до друку 20.02.2019 р. Формат 60х84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк офсетний.
Обл.-вид. арк. 1,0. Тираж 100 пр. Вид. №98/19.
Віддруковано у видавництві «Ярославна»,
40030, Суми, вул. Горького, 2.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК №332 від 09.02.2001 р., видане Державним
Комітетом інформаційної політики, телебачення
та радіомовлення України.

